

HET KIVA ANTIPESTPROGRAMMA

SIGNALEREN EN TEGENGAAN VAN PESTEN

RENÉ VEENSTRA, GIJS HUIJSING, RENÉ KOENS, FEMKE MUNNIKSMA, BEAU OLDENBURG,

ROZEMARIJN VAN DER PLOEG, MIRANDA SENTSE EN FREEK VELTHAUSZ

Pesten is een complex en universeel probleem (Swearer, e.a., 2010). Op de basisschool is circa 15% van de leerlingen er slachtoffer van. Pesten heeft tal van negatieve consequenties (Salmivalli & Peets, 2009). Slachtoffers kunnen last hebben van psychische klachten, zoals gevoelens van eenzaamheid, gebrek aan zelfwaardering, geen vertrouwen hebben in anderen of depressiviteit. Niet alleen slachtoffers ondervinden (soms blijvende) problemen, ook pesters lopen het risico in hun ontwikkeling slechter af te zijn. Pesters leren niet met overleg of met begrip voor anderen iets te bereiken en blijven vaak onaangepast gedrag vertonen. Daardoor hebben ze een grotere kans om op latere leeftijd probleemgedrag te vertonen, zoals delinquentie (Nansel e.a., 2004). Klasgenoten die niet direct bij het pesten betrokken zijn, ondervinden vaak ook hinder van ernstige pesterijen; ze voelen zich minder veilig en zijn bang om het volgende slachtoffer te worden (Nishina & Juvonen, 2005). Pesten heeft tot slot ook negatieve gevolgen voor het welbevinden van leerkrachten (zie Espelage e.a., 2013). Het is belangrijk dat pesten op scholen wordt aangepakt met een theoretisch onderbouwd en bewezen effectief preven-

tief antipestprogramma. Een veelbelovend antipestprogramma is het Finse KiVa (Salmivalli e.a., 2010). KiVa is Fins voor *leuk* en is tevens een acroniem van 'leuke school zonder pesten' in het Fins. KiVa wil zowel leerlingen als leerkrachten leren om adequaat op treden tegen pesten.

Een kernpakket zoals aangeboden op zogenoemde KiVa-scholen bestaat uit de volgende elementen:

- **Training:** Leerkrachten krijgen onderricht in het geven van KiVa-lessen en in de uitvoering van gerichte interventies om pestincidenten op te lossen.
- **Lessen:** Leerlingen krijgen tien KiVa-lessen die gaan over allerlei aan pesten verwante thema's, zoals groepsdruk, communicatie, respect en (het oplossen van) pesten.
- **Computerspel:** Leerlingen kunnen de in de lessen geleerde vaardigheden oefenen in een interactief computerspel.
- **Monitoring:** Vragenlijsten zijn bedoeld om na te gaan of het pestgedrag op school verandert en om inzicht te krijgen in het welbevinden van de leerlingen. In ervaringsbijeenkomsten kunnen KiVa-teams van verschillende scholen ervaringen uitwisselen en bijdragen aan verbetering van het KiVa-programma.

Foto Aleid Demier van der Gon

De foto's bij dit artikel zijn illustratief. De afgebeelde personen zijn niet dezelfde als die in het artikel.

trefwoorden

pesten
KiVa
antipestprogramma

over de auteurs Prof.dr. R. Veenstra is hoogleraar Sociologie aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Drs. G. Huising, drs. R. van der Ploeg en drs. B. Oldenburg doen promotieonderzoek naar groepsprocessen bij pesten en naar de effectiviteit van KiVa. Drs. F. Munnikma en dr. M. Sentse zijn onderzoekers bij de vakgroep Sociologie. R. Koens is trainer/adviseur bij Timpaan Onderwijs in Assen en drs. F. Velthausz is oprichter van Jenaplan, Advies en Scholing. Alle auteurs zijn lid van het KiVa-consortium. E-mail: d.r.veenstra@rug.nl.

Box 1: KiVa in de klas

Fragmenten uit het krantenartikel: 'Kinderen beseffen dat pesten niet kan', verschenen in regiokrant de Stentor/Veluws Dagblad geschreven door Frank Roseboom.

'Sinds de Vaassense school vanaf begin dit schooljaar deel uitmaakt van een anti-pestexperiment beseffen zowel leerlingen, leerkrachten en ouders hoe erg pesten en gepest worden is.

De school geeft wekelijks lessen aan de groepen vijf tot en met acht, helemaal gericht op het preventief tegengaan van pesten en gepest worden. "En we willen natuurlijk dat iedere leerling een afkeer krijgt tegen het pesten", zegt Bettie Bolderink, leider van het KiVa-team op de Spreng. "KiVa is overgewaaid uit Finland. De anti-pest methode loopt daar al een tijdje en het is uit cijfers gebleken dat er onder kinderen minder gepest wordt. Soms bijna tot 50%. Dat doel moeten wij in Nederland ook nastreven."

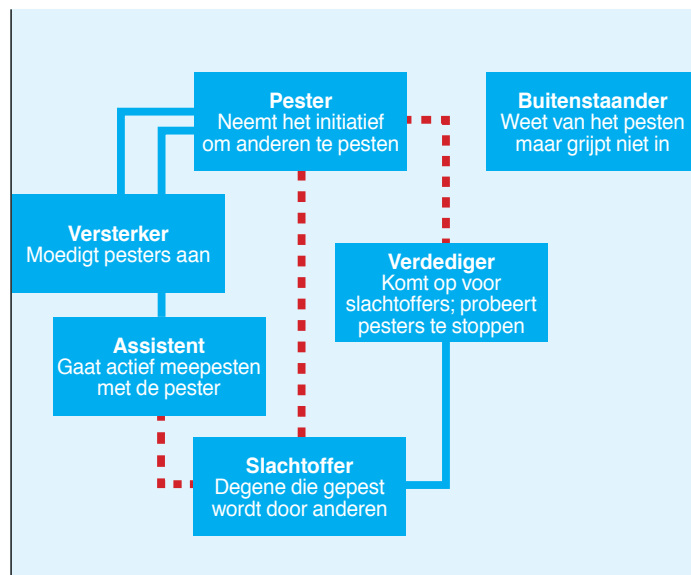
"Nu zijn we bijvoorbeeld nog de enige in de gemeente Epe, maar eigenlijk moet je dit op iedere basisschool hanteren. Dit is een speelse effectieve methode", vindt Bolderink. De leerlingen van groep zes en zeven kijken geïnteresseerd naar een filmpje over pestgedrag. Aan het einde van het filmpje steekt vrijwel iedereen zijn of haar hand op, een teken dat de kinderen er graag over willen praten. "Het meisje wordt de hele tijd via haar mobieltje gepest. Ze krijgt nare berichtjes", licht leerling Robbert het voorbeeldfilmpje toe. Ook in de klas van de Spreng heeft een enkeling hier al mee te maken gehad. Bolderink: "Digitaal pesten noemen we dat. Het is belangrijk om daar met z'n allen over te praten en om uit te leggen dat pesten niet stoer is en dat je degene die gepest wordt moet helpen, als groep."

In een hoekje van het klaslokaal is een viertal klasgenoten flink aan het brainstormen over een te maken KiVa-poster. Eentje die later op de dag moet pronken aan de muur. De grote letters PESTEN MOET STOPPEN staan al op papier. Koen maakt vervolgens een verklarende tekening. "Ik maak een verkeersbord met rode randen. Het geeft aan dat het verkeerd is. De persoon die gepest is kijkt niet blij en dat moet wel zo zijn." Zijn groepsgeenoot Sanne is elf jaar. Zij denkt graag verder dan het maken van deze poster. "Het doet veel met ons. We hebben onderling minder vaak ruzie op school en we zien in dat pesten niet leuk is en dat kinderen die gepest worden hier jarenlang last van kunnen hebben." Voor Koen is het nu ook een stuk duidelijker. "Voor deze lessen wisten we veel minder over mogelijke gevolgen van pesten. Nu beseffen we het allemaal meer. We letten erop."

En die woorden, gedachten en het opstellen van anti-pestuitspraken doen Bolderink en de andere leraressen enorm goed. Bolderink: "Iemand noemde dit, op gym na dan, de leukste les. Dat is fantastisch om te horen." Ze weet nu al dat de Spreng hiermee aan de slag blijft gaan.'

Bron:
www.destentor.nl

Twee theoretische inzichten staan in KiVa centraal. Als eerste de rolbenadering bij pesten. Deze benadering gaat er vanuit dat alle leerlingen in de groep een rol spelen bij het voortduren van het pestprobleem (figuur 1). Het is daarom belangrijk om interventies in een antipestprogramma niet alleen te richten op pesters en hun slachtoffers, maar ook op de assistenten, versterkers, verdedigers en buitenstaanders in de groep. Als tweede gaat KiVa uit van de goede sociale positie die pesters vaak hebben. Pesters zijn meestal populaire en

Figuur 1 De rollen die centraal staan bij pesten en die aan bod komen in de KiVa-lessen.

opvallende leerlingen in de klas. Juist doordat pesters aanzien genieten, staan ze veel sterker dan hun slachtoffers. Dit is iets dat KiVa probeert te veranderen. Het doel is om leerkrachten en leerlingen overduidelijk tegen pesten te laten zijn en voor slachtoffers op te laten komen. Daardoor verminderen de opbrengsten (zoals het verkrijgen van status) voor pesters, wat hun motivatie om te pesten verkleint.

Het belangrijkste doel van KiVa is pesten op scholen terug te dringen. Dit is al gelukt op een aantal Finse KiVa-scholen, waar het pesten gemiddeld afnam met 30 tot 40%. Ook verdedigden meer leerlingen de slachtoffers. Daarnaast stelden minder leerlingen zich op als assistenten of versterkers (figuur 1; Kärnä e.a., 2011). Een nevendoeel van KiVa is het bevorderen van welbevinden, motivatie en schoolprestaties van alle leerlingen. Ook in dat opzicht zijn de resultaten van KiVa positief (Salmivalli e.a., 2012).

Het KiVa-antipestprogramma beïnvloedt tevens leerkrachten. Uit onderzoek blijkt dat leerkrachten van KiVa-scholen negatiever over pesten denken, beter in staat zijn om tegen pesten op te treden en er daadwerkelijk voor zorgen dat pesten vermindert (Veenstra et al., 2013). Leerkrachten zijn een waardevol rolmodel voor leerlingen. In klassen waar de leerkracht daadkrachtig tegen pesten optreedt, wordt minder gepest.

Tot slot is het waarschijnlijk dat door KiVa het welbevinden van leerkrachten wordt verhoogd. KiVa-leerkrachten zijn beter toegerust om pesten aan te pakken en kunnen daardoor een prettigere sfeer in de klas creëren.

IMPLEMENTATIE IN NEDERLAND

KiVa wordt nu ook stapsgewijs in Nederland ingevoerd binnen het regulier basisonderwijs. Om de implementatie succesvol te laten verlopen, is in 2011 het KiVa-consortium opgericht, waarin mensen uit de onderwijspraktijk (schoolbegeleidingsdiensten) samen

met wetenschappers van de Rijksuniversiteit Groningen dit proces vormgeven.

Als eerste stap is het Finse materiaal in het Nederlands vertaald, een proces dat veel tijd heeft gekost, omdat het natuurlijk niet alleen om de vertaling ging, maar ook om aanpassing van het Finse materiaal aan de situatie op de Nederlandse scholen. Tevens is het materiaal, met name het deel over gespreksvoering met leerlingen, inhoudelijk verder ontwikkeld.

Een tweede stap was het ontwikkelen (en testen) van een *online tool* om de afname van vragenlijsten bij leerlingen en leerkrachten te faciliteren. Deze vragenlijsten zijn meermaals getest en in april 2012 was het online instrument klaar om de eerste meting op scholen te verrichten, in mei 2012.

De derde stap in de voorbereiding was KiVa in Nederland bekend maken. Hiertoe is in oktober 2011 de website www.kivaschool.nl gelanceerd. Alle Nederlandse basisscholen zijn vervolgens per brief uitgenodigd voor deelname aan het onderzoek naar de effectiviteit van KiVa in Nederland. In totaal hadden zich op de sluitingsdatum (12 april 2012) 99 scholen online aangemeld. Opvallend overigens was dat 34 scholen bij aanmelding aangaven dat zij al wel een anti-pestprogramma hadden, maar dat zij behoefte hadden aan een beter programma.

In mei 2012 vond de voormeting plaats, als vierde stap in het implementatieproces. Deze bestond uit het invullen van de onlinevragenlijst. Alle leerlingen van

EERDER SIGNALEREN EN GOED REAGEREN

groep vier tot en met zeven van alle 99 basisscholen vulden deze vragenlijst in: in totaal bijna tienduizend leerlingen! Na deze voormeting zijn de scholen via een loting door het Centraal Plan Bureau toegewezen aan een van drie onderzoekscondities: KiVa-scholen, KiVa+-scholen en de controlegroep, steeds 33 scholen per groep. De zogeheten controlescholen gaan door met hun gebruikelijke aanpak van pesten, waarmee ze een afspiegeling vormen van de gebruikelijke pestaanpak. De KiVa en KiVa+ scholen volgden trainingsdagen in juni 2012 en startten aan het begin van het schooljaar 2012-'13 met de KiVa-lessen.

Een vijfde stap in het voorbereidingsproces was het ontwikkelen van de trainingsdagen. De eerste opzet van die dagen werd al besproken in december 2011 en vervolgens aangepast en verbeterd. Begin 2012 zijn trainers geselecteerd en geïnformeerd over KiVa. Zowel in april 2012 als in mei 2012 zijn train-de-trainerdagen georganiseerd. Tijdens deze dagen maakten de trainers kennis met KiVa en zijn de draaiboeken voor de trainingsdagen doorgenomen.

Box 2: Steungroep

Fragmenten uit BN De Stem, 16 februari (2013). 'Toekijken bij pesten is er niet meer bij' door Hélène van Beek.

'Driemaal had Jaap (11) de laatste twee jaar een kinderfeestje. "Twee keer ben ik bij iemand anders uitgenodigd en één keer was het bij mezelf."

Jaap vertelt gelaten dat hij niet populair is. "Ik word gepest. Al sinds groep vier. Ze scholden me uit. Ze noemden me downy. En dan werd ik boos. Maar dat mocht niet van de meester. Ik moest weglopen. Alleen, dat hielp niet genoeg. Het stopte nooit. In de pauzes, tijdens voetballen. Het is dan zes tegen één. Ik wist ook dingen niet die iedereen wel al lang wist. Wie op wie verliefd is bijvoorbeeld. Het was echt niet meer leuk. Ik had er geen zin meer in om naar school te gaan." Speelafspraken heeft hij 'niet vaak'.

Maar het tijt keert. Jaap (niet zijn echte naam) zit in groep acht van de Julianaschool in Bennekom. En daar is nu een steungroep rond hem gevormd die er voor moet zorgen dat Jaap het weer fijn heeft op school. De maatregel hoort bij KiVa, een Finse antipestaanpak. KiVa is anders dan de gangbare methodes.

Als een kind toch nog wordt gepest, komt er een steungroep. "Daarin zitten pesters, kinderen die het voor een slachtoffer opnemen en neutralen, ofwel buitenstaanders", zegt Van Bennekum. Iedereen in de groep heeft bij pesten een rol.

Bij Jaap was een steungroep nodig. Hij zit er zelf niet in. De steungroep moet zorgen voor een oplossing. "Op maandag zijn we bij elkaar gekomen. Ik heb gevraagd: Wat kunnen jullie doen om ervoor te zorgen dat het wel leuk is voor Jaap op school? Een kind zei: "We wonen vlak bij elkaar. Ik zal hem vragen om samen naar huis te fietsen."

"Wie in de steungroep de pesters zijn, wordt niet benoemd", zegt Van Bennekum. "Toen een pester vroeg: Waarom zitten wij erin?, zei ik: Ik denk dat jij een goede rol kunt spelen. Hij besloot Jaap te vragen of hij ook mee wilde voetballen." Zo simpel kan het zijn, stelt zij.

Jaap lacht als hij over zijn steungroep praat. Hij heeft meer zelfvertrouwen. "Sommige kinderen boden excuses aan. En na één week al kreeg ik niet meer van die flauwe opmerkingen naar mijn hoofd. Als er iets is, ga ik met Juf Herma praten. Eindelijk heb ik een discofeest. De hele klas is uitgenodigd. En ze zeggen het nu ook als ik een mooie goal heb gemaakt."

In juni 2012 vonden de uiteindelijke KiVa-trainingsdagen plaats. Op dag 1 legde een trainerskoppel (bestaande uit een schoolbegeleider uit de praktijk en een wetenschapper) aan de aanwezigen uit waarom leerlingen pesten en op welke wijze de groep daarbij een cruciale rol speelt. Ook presenteerden zij de tien KiVa-lessen. Op dag 2 stond vooral het aanpakken en oplossen van pesten centraal. Daarbij lag de nadruk op een oplossingsgerichte houding.

KiVa richt zich in Nederland vooralsnog op de midden- en bovenbouw van het regulier basisonderwijs. Bij aanvang van het onderzoek was groep vijf en zes de doelgroep. In deze leeftijdsfase is de prevalentie van pesten hoog, maar liggen de rollen die leerlingen bij het pesten innemen nog niet vast. Een groot deel van de scholen was echter zo enthousiast over KiVa dat ze het programma ook in de hogere groepen wilden inzetten. Op circa 55% van de scholen worden de KiVa-lessen gegeven in groep vijf tot en met acht (leerlingen van ongeveer acht tot twaalf jaar) en op 45% van de scholen in groep vijf en zes.

Figuur 2 Beginscherm KiVa-spel (met drie leerniveaus: 'ik weet', 'ik kan' en 'ik doe').

INTERVENTIE

Een belangrijk onderdeel van KiVa vormen *tien lessen van anderhalf uur* die leerkrachten gedurende het schooljaar geven. De lessen zijn gericht op het werken aan groepsvorming, het bieden van een veilige leeromgeving en de preventie van pesten. Leerlingen en leerkrachten krijgen hierbij inzicht in de rol van de groep. De werkvormen zijn aantrekkelijk en gevarieerd, namelijk oefeningen, discussies, groepsopdrachten en rollenspel. Elke les sluit af met een KiVa-regel. Aan het einde van de serie lessen tekenen de leerlingen een contract dat bestaat uit alle regels die gedurende het schooljaar zijn aangenomen.

De tien Nederlandse KiVa-regels zijn:

1. We doen aardig tegen elkaar en behandelen anderen met respect.
2. We maken er samen een fijne groep van.
3. We praten met elkaar (en gebruiken daarbij ik-taal).
4. We willen dat pesten stopt.
5. We willen dat ook verborgen pesten stopt.
6. We houden er rekening mee dat pesten heel lang pijn doet.
7. We zeggen tegen pesters: stop ermee.
8. We helpen gepeste kinderen.
9. We lossen pesten als groep op.
10. We blijven ons houden aan dit KiVa-contract!

Bij de lessen hoort een *computerspel* (Oldenburg & Van der Ploeg, 2012) waarin leerlingen met een door henzelf gekozen karakter door een virtuele school lopen en daar opdrachten kunnen doen (figuur 2). Centraal staat hierbij het verwerven van kennis over pesten (*ik weet*), het leren van strategieën om pesten tegen te gaan (*ik kan*) en het toepassen van deze strategieën om pesten tegen te gaan (*ik doe*).

Op elke deelnemende school is een KiVa-team opgericht, bestaande uit minimaal drie medewerkers

(meestal leerkrachten, intern begeleiders) die zijn getraind in het aanpakken van pesten. Leerkrachten, leerlingen en ouders kunnen pestincidenten bij het KiVa-team melden. Als er sprake is van pestsignalen, houdt het KiVa-team een individueel gesprek met het slachtoffer. Als duidelijk is dat het om pesten gaat (en niet om een ruzie of om plagen), probeert de leerkracht het pesten in de groep bespreekbaar te maken en binnen de groep naar een oplossing te zoeken. Als dit niet mogelijk is, bijvoorbeeld omdat de sfeer in de groep niet veilig genoeg is, zet de leerkracht via het KiVa-team een by-pass in werking: de steungroep. Dit is een groep leerlingen die bestaat uit pesters en enkele andere klasgenoten van het gepeste kind. De steungroep krijgt te horen dat er een klasgenoot is die het niet fijn vindt om naar school te gaan en dat hun hulp nodig is om het naar school gaan voor deze leerling weer aangenaam te maken. De deelnemers van de steungroep krijgen het verzoek om de komende week iets voor de desbetreffende leerling te doen, zoals het geven van een compliment of een andere manier van concrete

OP DEZE SCHOOL WORDT PESTEN VOORKOMEN

hulp of steun bieden. Na ongeveer één week evalueert de leerkracht met de gepeste leerling of de situatie is verbeterd. De uitkomst van dit gesprek vormt de input voor de evaluatie met de steungroep. De steungroep krijgt complimenten voor de geboden hulp en wordt aangemoedigd het goede gedrag voort te zetten en, indien nodig, met nieuwe voorstellen te komen. Als er sprake is van heel complexe pestproblematiek of erg ingewikkelde groepsproblemen dan kan de leerkracht de vaste KiVa-schoolbegeleiders inschakelen voor extra begeleiding.

De KiVa+ conditie

Om KiVa nog beter te maken, wordt er in Nederland tevens een nieuwe variant van KiVa onderzocht: KiVa+. Deze variant is vergelijkbaar met KiVa, maar heeft één toevoeging: alle leerkrachten van KiVa+-scholen ontvangen één keer per jaar een rapportage over de netwerken binnen hun klas. Met behulp van netwerk-analyses krijgen leerkrachten gedetailleerd inzicht in de positieve en negatieve relaties in hun klas. In het rapport staat ook welke leerlingen actief bij het pesten betrokken zijn. Zo weten leerkrachten beter wat er in hun klas gebeurt. Dit kan een aanknopingspunt zijn voor het aanpakken van pesten en het werken aan een positiever groepsklimaat.

KiVa+ is ontwikkeld om de signalering van pesten te verbeteren. De evaluatie van KiVa in Finland maakte namelijk duidelijk dat leerkrachten maar één op de vijf

Foto Aleid Daniër van der Gon

De foto's bij dit artikel zijn illustratief. De afgebeelde personen zijn niet dezelfde als die in het artikel.

slachtoffers herkenden (Sainio, Turtonen, Poskiparta, & Salmivalli, 2011). Leerkrachten zagen het bijvoorbeeld veel minder goed als meisjes werden gepest. Ook verborgen vormen van pesten, zoals roddelen, anderen buitensluiten of cyberpesten, merkten leerkrachten vaak niet op

ONDERZOEK

Onderzoek naar de effectiviteit van KiVa is opgezet als gerandomiseerd experimenteel design, waarbij scholen willekeurig aan de interventie- of controleconditie worden toegewezen en het onderzoek voldoet aan de standaarden voor goed interventieonderzoek. Om te kunnen vaststellen of KiVa werkt, is in mei 2012 een voormeting gehouden bij alle 99 scholen die zich aanmeldden voor deelname. In oktober 2012 is er een

vervolgmeting bij de leerlingen afgenomen. Een tweede vervolgmeting vond plaats in mei 2013. In het schooljaar 2013-'14 zijn er wederom in oktober en mei metingen.

Het belangrijkste criterium om vast te stellen of KiVa wel of niet werkt, is of na een jaar het pesten op KiVa-scholen is verminderd in vergelijking met de controlescholen. Daarom is het van belang vast te stellen in welke mate leerlingen pester of slachtoffer zijn. KiVa doet dit allereerst via zelfrapportage van pesten (Olweus, 1996). Leerlingen geven antwoord op een globale vraag of ze zelf pesten of gepest worden en op tien specifieke vragen naar dader of slachtoffer zijn van verschillende vormen van pesten, zoals fysiek, verbaal, relationeel en digitaal pesten. De tweede methode die KiVa gebruikt, is een netwerkvragenlijst waarin klasgenoten aangeven wie bijvoorbeeld pesters en

slachtoffers van pesten zijn. De nominaties hebben niet alleen betrekking op pesters en slachtoffers, maar ook op de andere rollen bij het pesten. Met deze informatie is het mogelijk een netwerk van de klas te maken: wie wordt door wie gepest of juist verdedigd? Vervolgens vindt terugkoppeling naar de KiVa+ scholen plaats. Op die manier krijgen KiVa+ scholen extra hulp bij het signaleren van pesten.

Uitkomsten van de voormeting

In mei 2012 vulden de leerlingen van groep vier tot en met zeven voor het eerst de onlinevragenlijst in. Met de uitkomst is de situatie van de scholen in beeld gebracht voordat de school mee ging doen aan KiVa. Uit de resultaten bleek dat 41% van de leerlingen niet gepest was sinds de kerstvakantie, 28% was incidenteel gepest en 30% van de leerlingen was structureel (twee tot drie keer per maand of vaker) gepest. Deze percentages bleken in de drie onderzoekscondities nagenoeg gelijk.

Leerlingen uit groep vier en vijf zeiden het meeste gepest te zijn. Uit de gegevens blijkt dat pesten het

informatie delen. Anderzijds worden de ervaringen van scholen gebruikt om KiVa verder te ontwikkelen en te verbeteren. In het najaar van 2012 zijn deze ervaringsgroepen voor het eerst bijeengekomen. Op dat moment hadden de scholen doorgaans de eerste drie KiVa-lessen afgerond. Bij de tweede bijeenkomst in maart 2013 hadden de scholen ongeveer acht lessen gedaan.

Start

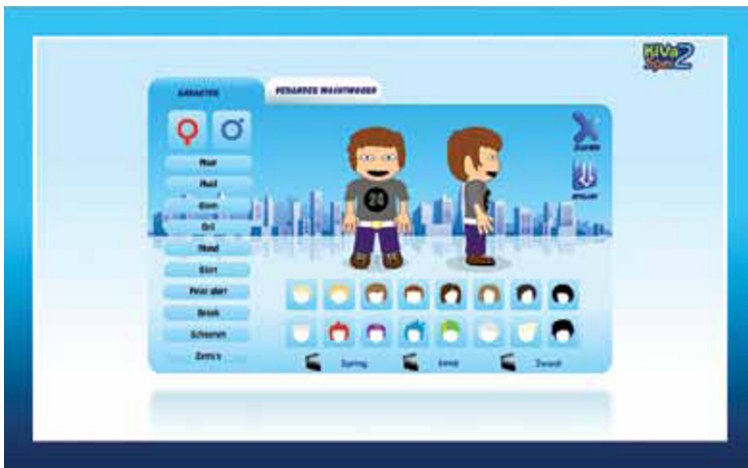
Op de meeste scholen is aan het begin van het schooljaar door een teamvergadering of startbijeenkomst met alle medewerkers een begin gemaakt met het invoeren van KiVa. Op sommige scholen waren ook de leerlingen bij de startbijeenkomst aanwezig, die een dans deden of een lied zongen tegen pesten. Scholen hebben vaak de overblijfskrachten, vakleerkrachten en buitenschoolse opvang ervan op de hoogte gebracht dat de school een KiVa-school is geworden en hoe de school pesten aanpakt en oplost. Het informeren van de vertrouwenspersoon en de medezeggenschapsraad vonden de scholen doorgaans ook van belang. Daarentegen vonden zij het niet zo belangrijk om de ouderraad over KiVa te informeren. Scholen gaven tijdens de ervaringsbijeenkomst aan dat het schoolpersoneel door KiVa meer op één lijn is komen te zitten en dat er meer over pesten en groepsproblemen wordt gepraat.

Hesjes

Op een KiVa-school is elke pauze een aantal surveillanten aanwezig dat aanspreekpunt is voor leerlingen. Zij zijn herkenbaar aan speciale KiVa-hesjes. Ouders geven aan blij te zijn met de hesjes, omdat leerkrachten beter zichtbaar zijn. De hesjes blijken niet alleen tot een betere zichtbaarheid te leiden, maar zorgen er ook voor dat leerlingen makkelijker op een pleinwacht afstappen. Sommige scholen constateren dat leerkrachten zonder hesjes tijdens een pauze vaak bij elkaar blijven staan, terwijl ze zich met de hesjes aan veel meer verspreiden. De hesjes worden als een preventieve maatregel gezien. Veel scholen gebruiken de hesjes daarom ook voor overblijfskrachten. Leerlingen vinden het belangrijk dat leerkrachten en overblijfskrachten de hesjes altijd aandoen. Als dat niet zo is, zeggen ze al snel: “Juf, je hebt je hesje niet aan.”

Lessen

Volgens de leerkrachten duren de KiVa-lessen langer dan gepland. Op de vraag of ze dit erg vinden, antwoordden de meeste leerkrachten tijdens de ervaringsbijeenkomsten: “Nee.” Verscheidene leerkrachten zeiden dat, wil je de lessen goed doen, je de ruimte moet bieden aan de leerlingen. Dat de lessen langer duren is volgens hen dus juist een goed teken. Door de oefeningen leer je je klas goed kennen. Leerkrachten gaven wel aan moeite te hebben om de lessen in het rooster te passen. Veel scholen delen de lessen op in stukjes en geven deze verspreid over verschillende dagen. Leerkrachten vinden het fijn dat ze KiVa-oefeningen gemakkelijk tussendoor kunnen doen. Uit de ervaringsbijeenkomsten is gebleken dat leerlingen KiVa leuk vinden. “Gaan we weer KiVa doen, juf?” is

Figuur 3 Leerlingen kunnen hun karakter in het KiVa-spel zelf aanpassen.

meest voorkomt op het schoolplein (41%). Een ander veel genoemde plaats is het klaslokaal als de leerkracht er niet is (21%). In het onderzoek zijn tevens verschillende vormen van pesten onderzocht. Hieruit blijkt dat verbaal pesten het meest voorkomt op de scholen, gevolgd door relationeel pesten. Cyberpesten komt het minst voor. Uit vervolgonderzoek zal blijken of deze percentages op KiVa- en KiVa+-scholen na de onderzoeksperiode sterker zijn afgenomen dan op de controlescholen.

EERSTE ERVARINGEN IN NEDERLAND

KiVa-teams van verschillende scholen uit dezelfde regio komen twee keer per jaar bijeen op ervaringsbijeenkomsten om de voortgang en ervaringen met KiVa te bespreken. De 66 KiVa-scholen zijn opgedeeld in veertien ervaringsgroepen. Het doel van deze ervaringsbijeenkomsten is tweeledig. Enerzijds kunnen scholen met intervisie en collegiale consultatie kennis en

een veelgestelde vraag. Door de lessen wordt er volgens leerkrachten een veilige sfeer in de groep gecreëerd. De lessen zijn interactief. De leerkracht en leerlingen geven er samen vorm aan. Leerkrachten gaven aan dat ze door de lessen meer inzicht krijgen in wat er buiten de klas gebeurt, bijvoorbeeld op het schoolplein. Leerlingen leren dat ze verantwoordelijk zijn voor hun eigen gedrag en spreken elkaar soms aan als er iets gebeurt dat tegenstrijdig is met de KiVa-regels. Ze zeggen dan bijvoorbeeld: “Dat is niet KiVa.” De lessen zorgen er volgens leerkrachten voor dat leerlingen zich meer als een groep gaan gedragen.

Het KiVa-materiaal slaat volgens leerkrachten goed aan bij leerlingen, omdat KiVa geen belerende toon heeft. Andere antipestprogramma's benadrukken vaak hoe slecht pesten is en dat het echt niet mag. Dat weten leerlingen eigenlijk wel en in zulke gevallen geven ze in de lessen vooral sociaal-wenselijke antwoorden. In KiVa leren ze nieuwe dingen die ze echt interessant vinden (communiceren, respect tonen, wat een groep is) en leerkrachten merken dat de leerlingen ook buiten de lessen terugrijpen op deze nieuwe kennis.

DE ROL VAN DE GROEP IN HET VOORTDUREN VAN PESTEN

De meeste leerlingen zijn volgens leerkrachten betrokken tijdens de les en hebben een open houding. Ze zijn daarbij ook eerlijk over hun eigen pestgedrag. Er komt vaak van alles naar boven tijdens een les. Leerlingen vinden het fijn dat er dankzij KiVa duidelijke omgangsregels komen op school. Op veel scholen krijgen niet alleen groep vijf en zes KiVa-lessen, maar ook hogere of lagere groepen. Dit vraagt wel extra aandacht, omdat sommige onderdelen in die groepen niet bruikbaar zijn: sommige onderdelen blijken voor groep acht te kinderachtig en voor groep vier te moeilijk.

KiVa-team en steungroepaanpak

Een KiVa-team samenstellen kan op veel manieren. Sommige scholen kiezen ervoor om uit elk leerjaar (groep vijf tot en met acht) ten minste één leerkracht aan het KiVa-team deel te laten nemen. Meestal zit de intern begeleider ook in het team. De directeur mag niet in het KiVa-team, omdat het belangrijk is dat één persoon boven de partijen blijft staan, bijvoorbeeld in het geval van escalatie.

Scholen vinden het fijn dat er in de steungroepaanpak niet terug, maar vooruit wordt gekeken. Leerkrachten geven aan dat ze in het verleden veel te veel bezig waren met uitzoeken wie wat had gedaan. Dat maakte

Figuur 4 KiVa-karakters uit het computerspel.

problemen al snel erg groot. “Nu we vooruit kijken, is alles veel luchtiger”, zeggen ze. Deze oplossingsgerichte aanpak is ook in de klas als geheel bruikbaar door de groep te vragen hoe de sfeer voor *iedereen* beter kan worden. Verder geven leerkrachten aan dat het belangrijk voor leerlingen is om te weten dat rapporteren over pesten nooit klikken is.

Ouders

Voor ouders, ten slotte, is een online-oudergids beschikbaar met informatie over pesten en wat ze kunnen doen tegen pesten. Voor ouders is er ook een speciale ouderavond, waarop zij leren wat KiVa inhoudt. Ook maken ze dan kennis met het KiVa-team en horen ze waar ze pestsignalen kunnen melden. De scholen krijgen een opzet voor de ouderavond aange-reikt. Verscheidene scholen hebben inmiddels al een dergelijke informatiebijeenkomst voor ouders georganiseerd. Probleem daarbij is vaak echter wel dat maar een klein deel van de ouders aanwezig is. De ouders die de school er juist het liefst bij zou hebben, blijven veelal weg. Scholen bleken de beste opkomst te hebben als ze eerst een algemene klassenavond hielden, met aansluitend een plenaire presentatie over KiVa. De ouderavonden riepen soms vragen op. Veel ouders vonden dat pesters straf moesten krijgen. Ook wilden ouders weten waarom er pas in groep vijf met KiVa wordt gestart.

Structurele aanpak

Door de koppeling tussen wetenschap en de onderwijspraktijk is KiVa een lerend project. KiVa wil een programma zijn dat zich blijft vernieuwen en steeds wordt aangescherpt. Om dat te bereiken zal er ook na de evaluatie van het programma worden doorgedaan met het houden van ervaringsbijeenkomsten. Op die manier staan scholen elkaar bij en kunnen wetenschap en praktijk van elkaar blijven leren.

Verder staan KiVa-trainers KiVa-scholen bij met monitoring, coaching en nascholing. Hier geldt dat een school alleen maar een KiVa-school kan zijn als ze alle lessen blijven geven en de sociale ontwikkeling (waaronder pesten) bij alle leerlingen uit de bovenbouw laten monitoren. Ook is het belangrijk dat scholen coaching

aanvragen als er ondanks KiVa toch een pestprobleem ontstaat en het eigen KiVa-team het probleem niet weet op te lossen. Daarnaast blijven de jaarlijkse trainingsdagen bestaan, om nieuwe leerkrachten van een KiVa-school te trainen en leerkrachten die al bekend zijn met KiVa na te scholen.

CONCLUSIE

KiVa heeft succesvolle resultaten behaald in Finland. Intussen gebruiken bijna alle Finse basisscholen KiVa. Sinds mei 2012 vindt onderzoek plaats naar de effectiviteit van KiVa op Nederlandse basisscholen. KiVa onderscheidt zich van andere antipestprogramma's door de combinatie van:

- de nadruk op de rol van de groep als geheel: leerlingen leren samen op te treden tegen pesters;

- concreet, gebruiksvriendelijk en gevarieerd materiaal voor leerlingen, leerkrachten en ouders;
- gerichte training en begeleiding van leerkrachten door ervaren schoolbegeleiders, zodat ze kunnen fungeren als een daadkrachtig rolmodel voor leerlingen;
- de blijvende nadruk op monitoring, coaching en nascholing.

KiVa *benadrukt* niet alleen dat de groep belangrijk is, maar levert ook concrete materialen en oefeningen om samen een fijne groep te vormen en leerkrachten en leerlingen effectiever op te laten treden tegen pesten. Op deze manier maken leerlingen en leerkrachten er samen een fijne (dus 'KiVa'-)school van.

LITERATUUR

- > Espelage, D., Anderman, E.M., Brown, V.E., Jones, A., Lynne Lane, K., McMahon, S.D., e.a. (2013). Understanding and preventing violence directed against teachers. *American Psychologist*, 68, 75-87.
- > Huitsing, G., & Veenstra, R. (2012). Het KiVa-antipestprogramma: De cruciale rol van de groep. In: F. Goossens, M. Vermande & M. van der Meulen (red.), *Pesten op school: Achtergronden en interventies* (pp. 152-159). Amsterdam: Boom/Lemma.
- > Huitsing, G., & Veenstra, R. (2013). Pesten: Groepsprocessen van schoolklassen in kaart gebracht. In: B. Volker, H. Flap, & G. Mollenhorst (red.), *Sociale netwerken: Vragen, antwoorden en onderzoek* (pp. 97-114). Groningen: Noordhoff.
- > Huitsing, G., Meulen, M. van der, & Veenstra, R. (2012). Pesten als groepsproces. In: F. Goossens, M. Vermande & M. van der Meulen (red.), *Pesten op school: Achtergronden en interventies* (pp. 81-97). Amsterdam: Boom/Lemma.
- > Kärnä, A., Voeten, M., Little, T.D., Poskiparta, E., Kaljonen, A., & Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program. *Child Development*, 82, 311-330.
- > Nansel, T.R., Craig, W., Overpeck, M.D., Saluja, G., & Ruan, J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158, 730-736.
- > Nishina, A., & Juvonen, J. (2005). Daily reports of witnessing and experiencing peer harassment in middle school. *Child Development*, 76, 435-450.
- > Oldenburg, B., & Van der Ploeg, R. (2012). Het KiVa anti-pestprogramma: samen pesten tegengaan op een speelse manier. *Digitale magazine LBBO*, maart.
- > Olweus, D. (1996). *The revised Olweus bully/victim questionnaire*. Bergen, Norway: Research Center for Health Promotion (HEMIL Center), University of Bergen.
- > Sainio, M., Turtonen, M., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2011). *Recognition of victims in Finnish KiVa schools. Paper presented at the 15th European Conference on Developmental Psychology*. Bergen: Norway.
- > Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. In K. H. Rubin, W.M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 322-340). New York: Guilford.
- > Salmivalli, C., Garandeau, C.F., & Veenstra, R. (2012). KiVa anti-bullying program: Implications for school adjustment. In: A.M. Ryan & G.W. Ladd (Eds.), *Peer relationships and adjustment at school* (pp. 279-307). Charlotte, NC: Information Age Publishing.

- > Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2010). Development, evaluation, and diffusion of a national anti-bullying program, KiVa. In: B. Doll, W. Pfohl & J. S. Yoon (Eds.), *Handbook of youth prevention science* (pp. 240-454). New York: Routledge.
- > Swearer, S.M., Espelage, D.L., Vaillancourt, T., & Hymel, S. (2010). What can be done about school bullying? *Educational Researcher*, 39, 38-47.
- > Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2013). *The important role of teachers in bullying interventions*. Unpublished work, University of Groningen.

KIVA IN DE MEDIA

(zie verder kivaschool.nl/links)

- > AOB Onderwijsblad: Pesten speelt op alle scholen, in elke klas. (17 november 2012)
- > Besturenraad: Pesten tegengaan: Veel is afhankelijk van de leerkracht. (8 november 2012)
- > De Stentor/BN DeStem e.a.: Pesten toekijken is er niet meer bij. De Julianaschool in Bennekom. (12 februari 2013)
- > Eén Vandaag: Aanpak pesten: gaat het werken? KiVa op De Oudvaart in Sneek (25 maart 2013).
- > Forum Veilige School: De hoofdvraag is: 'Hoe zorgen we samen voor een fijne school?' Blog door Rob van Gils van de Spindel in Bavel. (28 oktober 2012)
- > KRO Brandpunt: De Finse methode, met Christina Salmivalli. (3 februari 2013)
- > NOS Jeugdjournaal: Minder pesten door KiVa? De Julianaschool in Bennekom. (29 september 2012)
- > NOS Journaal: Compliment helpt tegen pesten, met René Veenstra op de Emmausschool in Rotterdam. (29 september 2012)
- > NRC Handelsblad: Pesten doe je nooit alleen: Een drama voor zes spelers. (20 november 2012)
- > NRC Handelsblad: Het enige dat werkt: de hele groep aanpakken. (25 maart 2013)
- > Omroep Brabant: Finse methode tegen pesten op school in Brabant. De Spindel in Bavel. (29 augustus 2012)
- > Provinciale Zeeuwse Courant: Met z'n allen tegen pesten. KiVa op CBS de Linge in Biezeling (13 april 2013)
- > School TV Weekjournaal. KiVa op De Ommewending in Veendam. (15 februari 2013)
- > UK Magazine: Gronings antipestprogramma werkt wél. (24 januari 2013)